

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Namangan Davlat Pedagogika Instituti

Maxsus pedagogika (logopediya)

yo'nalishi 2-kurs magistranti

Raximbekova Elmira Sardorbek qizi

raximbekovaelmira@gmail.com

Annostatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda inklyuziv ta'limni yanada takomillashtirishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar tahlil qilingan. Maqolada konstruktivizm, differensial ta'lim, hamda o'qituvchlarning kasbiy malakasini oshirish, hamda ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, maxsus ehtiyojli bolalar, konstruktivizm, differensial ta'lim.

Abstract: In this article, modern pedagogical approaches that can be applied to further improve inclusive education in Uzbekistan are analyzed. The article provides recommendations on constructivism, differentiated instruction with parents, and developing social partnership.

Keywords: inclusive education, modern pedagogical approaches, children with special educational needs, constructivism, differentiated instruction.

Аннотация: В данной статье анализируются современные педагогические подходы, которые могут быть применены для дальнейшего совершенствования в Узбекистане. В статье даются рекомендации по применению конструктивизма, дифференцированного обучения, повышению профессиональной квалификации педагогов, укреплению сотрудничества с родителями и развитию социального партнёрства.

Ключевые слова: инклюзивное образование, современные педагогические подходы, дети с особыми образовательными потребностями, конструктивизм, дифференцированное обучение.

Inklyuziv ta'lim – barcha turdagi ehtiyojga ega bo'lgan, jumladan, nogiron bolalarni umumta'lim maktablarida sog'lom tengdoshlari bilan birga o'qitish orqali ularning ijtimoiy hayotga moslashuvini ta'minlashga qaratilgan ta'lim tizimidir. Bu jarayon nogiron bolalarni maxsus maktablarda emas, balki barcha bolalar uchun mo'ljallangan umumta'lim maktablariga integratsiyalashni nazarda tutadi, bunda

maktablar jismoniy va o'quv sharoitlarini inklyuziv ta'lim talablariga moslashtirishi kerak.

Ta'limdagi inklyuziya, shubhasiz, o'z chegaralariga ega. Ba'zi hollarda bola uchun umum ta'lim muassasida o'qish imkoniyati yaratilishi lozim. Shu bilan birga uning ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish uchun sog'lom tengdoshlari bilan birgalikdagi bo'sh vaqt dasturlarida ishtirok etishini ta'minlanadi. Chet ellik tadqiqotchilar "transformatsion tajriba" haqida so'z yuritadilar. Bu o'qituvchi inklyuziv o'qituvchiga aylangan jarayonda kechadigon ichki o'zgarishlardir. O'qituvchining asta-sekin kechadigon kasbiy o'zgarishi yangi professional konikmalarni rivojlantirish, shuningdek, tengdoshlaridan farq qiluvchi o'quvchilarga bo'lgan munosabatining o'zgarishi bilan bog'liq. Tajriba shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar bunday bolalar bilan ishlashni boshlaganda, o'z pedagogik tajribasini boyitadi. Bolaning dastlabki muvaffaqiyatlarini va tengdoshlari o'rtasida etirof etilishini ko'rgan sayin tolerantlikka nisbatan salbiy munosabat yo'qoladi. Maxsus pedgoglar fanlar aro hamkorlik muhitida boshqa o'qituvchilar bilan hamkorlik qilib ishlash orqali o'quvchilarning imkoniyatlarini faollashtirishlari mumkin. Bunda maxsus pedagog va umum ta'lim o'qituvchisi o'rtasida farq qo'yilmaydi. Maxsus pedagoglar o'quvchilar bilan muloqot o'rnatib ularning qalblariga yo'l topa olishlari kerak deb o'ylayman, bu esa har bir shaxsni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Shuningdek ular maktabdan tashqaridagi ijtimoiy aloqalardan ham faol ishtirok eta boshlaydilar - ijtimoiy qo'llab quvvatlashda ota onalarni ham o'rni beqiyosdir. Maxsus pedagogning professional ish faoliyati nogironligi bo'lgan o'quvchilarning o'ziga ishonchini ortishiga, tengdoshlari yonida o'zini noqulay his etmaslikka, fanlarni ijobiy o'zlashtirishga yordam beradi. Bugungi kunda mamlakatimizda ham inklyuziv ta'limga katta e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim tizimida imkoniyati cheklangan bolalar uchun teng sharoit yaratish, ularni jamiyat hayotiga faol jalb etish, har bir bola uchun individual yondshuvni ta'minlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga o'qituvchilarni inklyuziv ta'lim sohasida tayyorlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim olishini qo'llab quvvatlash davlat siyosatining muhim yo'nalishiga aylangan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan so'nggi yillarda ta'lim tizimida chuqur islohotlar olib borilmoqda. Bu islohotlar nafaqat umumiy ta'lim sifatini oshirishga, balki maxsus ehtiyojli bolalarning ta'lim olish huquqlarini ta'minlashga ham qaratilgan. Inklyuziv ta'limni huquqiy jihatdan ta'minlash maqsadida bir qator qonun va me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi — har bir fuqaroning, shu jumladan nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqini kafolatlaydi.

2. “Ta’lim to’g’risida”gi Qonun (yangi tahriri, 2020-yil 23-sentabr) — ushbu qonunda inklyuziv ta’limni joriy etish, maxsus ehtiyojli bolalarga mos sharoitlar yaratish va ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish masalalari belgilangan.

3. “Nogironligi bo’lgan shaxslarning huquqlari to’g’risida”gi Qonun (2021-yil 15-oktabr) — bu qonun BMTning Nogironlar huquqlari to’g’risidagi Konvensiyasiga asoslanib ishlab chiqilgan bo’lib, nogironligi bo’lgan shaxslarning ta’lim, kasb-hunar, mehnat va ijtimoiy faoliyatda teng huquq va imkoniyatlarga ega bo’lishini ta’minlaydi.

4. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4857-son qarori (2020-yil 13-oktabr) — “Nogironligi bo’lgan shaxslarni qo’llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qaror, unda inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun zarur infratuzilma, metodik bazani yaratish va malakali mutaxassislarni tayyorlash vazifalari belgilangan.

5. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 7-iyuldagi 433-son qarori — “Inklyuziv ta’limni joriy etish tartibi to’g’risidagi nizomni tasdiqlash haqida”. Ushbu hujjat maktabgacha, umumiy o’rta va kasb-hunar ta’lim muassasalarida inklyuziv ta’lim jarayonini tashkil etish, o’quv dasturlarini moslashtirish va metodik qo’llanmalarni ishlab chiqishni belgilab beradi.

Inklyuziv ta’limning samarali amalga oshirilishi, avvalo, pedagogik kadrlarning tayyorgarligiga bog’liq. Shu bois, O’zbekistonda so’nggi yillarda defektolog, logoped, tiflopedagog, surdopedagog, psixolog kabi maxsus mutaxassislarni tayyorlash tizimi kengaytirildi. Pedagogika oliy ta’lim muassasalarida “Maxsus pedagogika”, “Logopediya”, “Inklyuziv ta’lim metodikasi” kabi yo’nalishlar faoliyat yuritmoqda. Bu yo’nalishlarda ta’lim olayotgan talabalar nafaqat nazariy bilimlarga ega bo’ladilar, balki amaliyot orqali imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash ko’nikmalarini ham shakllantiradilar. Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligi, Xalq ta’limi vazirligi hamda Sog’liqni saqlash vazirligi o’rtasida hamkorlikda inklyuziv ta’limni joriy etish bo’yicha o’quv dasturlari, malaka oshirish kurslari va treninglar tashkil etilmoqda. Bu kurslarda o’qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar, shaxsga yo’naltirilgan yondashuv, differensial ta’lim, kommunikativ o’yin texnikalari hamda ijtimoiy-psixologik moslashtirish usullari bilan tanishtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bundan tashqari, har bir ta’lim muassasasida psixologik-pedagogik konsiliumlar (PPK) tashkil etilmoqda. Ularning vazifasi — maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlaydigan o’qituvchilarga metodik yordam ko’rsatish, o’quv dasturlarini individuallashtirish va bolalarning rivojlanish dinamikasini monitoring qilishdir.

Inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishda konstruktivizm yondashuvi alohida ahamiyatga ega. Bu yondashuvning asosida L. S. Vygotskiy, J. Piajé, J. Bruner kabi olimlarning g’oyalari yotadi. Ularning fikriga ko’ra, ta’lim jarayoni — bu tayyor bilimni o’quvchiga berish emas, balki o’quvchi tomonidan bilimni mustaqil tarzda

“qurish”, ya’ni konstruksiya qilish jarayonidir. Inklyuziv ta’lim sharoitida konstruktivizmning quyidagi tamoyillari muhim:

1. Har bir bola o’z tajribasiga tayanib o’rganadi;
2. O’qituvchi tayyor bilimni emas, sharoit va yo’nalish beradi;
3. Ta’lim jarayoni faol o’zaro muloqot va hamkorlikka asoslanadi;
4. Har bir o’quvchining kognitiv rivojlanish darajasi inobatga olinadi.

Bu yondashuv inklyuziv muhitda o’quvchilarni bir-birini hurmat qilishga, mustaqil fikrlashga, hamkorlikda muammo yechishga o’rgatadi. O’qituvchi bu jarayonda rahbar va yordamchi, o’quvchi esa faol ishtirokchi rolda bo’ladi. Shu tariqa, konstruktivizm bolani faqat bilim oluvchi emas, balki bilim yaratuvchi subyekt sifatida ko’radi. Masalan, dars jarayonida imkoniyati cheklangan bola ham tengdoshlari bilan birgalikda loyihaviy ishlar, muhokamalar, amaliy mashg’ulotlar orqali o’z fikrini bildirishga, muammolarni hal etishga o’rgatiladi. Bu esa uning o’zini qadrlash hissini, o’qishga bo’lgan ichki motivatsiyasini kuchaytiradi.

Inklyuziv ta’limda yana bir muhim tamoyil — bu differensial ta’lim yondashuvidir. U o’quvchilarning individual farqlarini — aqliy rivojlanish darajasi, qiziqishlari, o’rganish sur’ati va imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Differensial yondashuv quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Har bir o’quvchining o’z imkoniyati darajasida rivojlanishini ta’minlaydi;
2. Ta’limning mazmunini, metodini va shaklini individuallashtirishga yordam beradi;
3. Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda moslashtirilgan o’quv dasturlarini joriy etish imkonini beradi;
4. O’quvchilarning ijtimoiy faolligini, o’zaro hurmatini va jamoaga moslashuvini rivojlantiradi.

Masalan, eshitishida nuqsoni bo’lgan bolalar bilan ishlovchi o’qituvchi vizual vositalardan, imo-ishora tilidan, multimedia materiallaridan faol foydalanadi. Aqliy rivojlanishida orqada qolayotgan bolalar uchun esa qo’shimcha tushuntirish, individual topshiriqlar va ko’makchi vositalar qo’llaniladi. Differensial yondashuv orqali har bir bola o’z salohiyati doirasida o’sadi va bu jarayon o’zaro hurmat, sabr-toqat hamda ijobiy psixologik muhitda kechadi.

Pedagoglar tayyorlashda zamonaviy pedagogik yondashuvlar — konstruktivizm, differensial ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv va shaxsga yo’naltirilgan ta’lim usullari keng qo’llanmoqda. O’qituvchilarni tayyorlashda ularga quyidagi ko’nikmalar singdiriladi:

1. inklyuziv sinfda hamkorlikda ishlash malakasi;
2. o’quv dasturlarini moslashtirish;
3. bolalarning psixologik xususiyatlarini aniqlash;
4. interfaol va o’yin texnologiyalarini qo’llash;
5. ota-onalar va psixologik xizmat bilan hamkorlik qilish.

Bu jarayon natijasida o'qituvchilar nafaqat bilimli mutaxassis, balki empatiyaga ega, ijtimoiy mas'uliyatli va yangilikka ochiq shaxslar sifatida shakllanadi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limning rivojlanishi zamonaviy pedagogik yondashuvlar — konstruktivizm va differensial ta'lim bilan chambarchas bog'liqdir. Bu yondashuvlar o'quvchi shaxsini markazga qo'yadi, uning qobiliyatlarini namoyon etishga yordam beradi hamda ta'lim muassasalarida ijobiy, tenglikka asoslangan muhitni yaratadi. Davlat siyosati, qonunchilik bazasi, pedagogik kadrlar tayyorlash tizimi va zamonaviy metodikalar uyg'unlashgan holda, mamlakatimizda har bir bolaning — jumladan imkoniyati cheklanganlarning ham — sifatli ta'lim olish huquqini amalda ta'minlab bormoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati nafaqat moddiy-texnik baza yoki huquqiy asosga, balki jamiyatda bag'rikenglik, hamkorlik va insonparvarlik g'oyalarining mustahkam o'rnashuviga ham bog'liqdir. Shunday ekan, har bir pedagog, ota-ona va jamiyat a'zosi bolalarning imkoniyatidan qat'i nazar, ularni qo'llab-quvvatlash, jamiyat hayotida to'liq ishtirok etishlariga sharoit yaratishlari zarur. Har bir bola jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida qadrlanishi, uning shaxsiy qadr-qimmati, ehtiyoji va imkoniyatlari hurmat qilinishi kerak. Inklyuziv ta'lim bu – shunchaki maxsus ehtiyojli bolalarning umumiy maktabga joylashtirilishi emas, balki barcha bolalar uchun qulay, xavfsiz va rivojlantiruvchi muhitni yaratish jarayonidir. Bunday ta'limda har bir bola o'z salohiyatini to'liq namoyon eta oladi, o'qituvchi esa har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanish yo'lini qo'llab-quvvatlaydi. Jamiyatda inklyuziv qadriyatlar shakllanishi uchun o'qituvchilar, psixologlar, defektologlar va logopedlarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar, konstruktivizm va differensial ta'lim yondashuvlariga asoslangan metodlar bilan qurollantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu orqali ta'lim jarayoni individuallashtirilgan, moslashuvchan va samarali bo'ladi. Shuningdek, ota-onalar ham bu jarayonning faol ishtirokchisiga aylanishi, o'z farzandining rivojlanishida maktab va mutaxassislar bilan yaqin hamkorlikda ishlashi lozim. Faqat o'zaro ishonch, hamjihatlik va mehr asosida inklyuziv ta'limning haqiqiy maqsadi – har bir bolaning to'laqonli rivojlanishi va jamiyatda o'z o'rnini topishi – amalga oshadi. Shunday qilib, inklyuziv ta'lim nafaqat ta'lim tizimining, balki butun jamiyatning madaniy va axloqiy yuksalishini ta'minlaydigan muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni. — Toshkent, 2020-yil.
2. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida" Qonuni. — Toshkent, 2021-yil.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Inklyuziv ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. — PQ–4860-son, 2020-yil 13-oktabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maxsus va inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi qarori. — VMQ–610-son, 2021-yil 25-oktabr.
5. Lixodedova, L. N. Teoriya i praktika inklyuzivnogo obrazovaniya. — Moskva, 2017.
6. Выготский, Л. С. Психология развития ребенка. — Москва: Педагогика, 1984.
7. Липски, Д., Гартнер, А. Инклюзивное образование: практика и политика. — Москва, 2012.
8. UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. — International Conference on Education, Geneva, 2008.
9. Slee, R. The Irregular School: Exclusion, Schooling and Inclusive Education. — Routledge, 2011.
10. Norwich, B. Addressing Tensions and Dilemmas in Inclusive Education. — Routledge, 2013.
11. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi rasmiy sayti — www.edu.uz
12. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi — www.maktab.uz
13. NSPortal.ru — Статья на тему «Современные подходы к организации инклюзивного образования» (2022).
14. Pedagog.uz — Inklyuziv ta'limga oid uslubiy tavsiyalar.
15. www.un.org — BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi, 2006-yil.